

M. Patrul, O. Kuzmych

DEVELOPMENT OF ATTENTION PROPERTIES IN PRESCHOOL CHILDREN BY MEANS OF GAME TECHNIQUES

Abstract

The presents the results of a theoretical analysis of the properties of attention and an empirical study of the development of preschoolers' attention properties by means of game techniques.

The purpose of the study is to theoretically analyse and empirically investigate the peculiarities of the development of preschoolers' attention properties, to develop and implement a correctional programme for the development of preschoolers' attention properties using game techniques.

The research procedure was based on a set of theoretical, empirical and statistical research methods. The theoretical study used theoretical and methodological analysis, synthesis of comparison, systematisation and generalisation of scientific literature on the problem of studying the properties of attention. At the stage of empirical research, observations, interviews, testing, and an experiment, which included a statement and a formative part, were used. At the stages of the establishing and formative experiments, special psychodiagnostic techniques were used: to diagnose the properties of attention in preschool children - "Pieron-Rooser Test" to determine the level of concentration of attention; "Bourdon's Correctional Test" to determine the level of attention stability; "Find and Count Shapes" technique to determine the level of attention span. The experimentally obtained data were processed using mathematical statistics methods: the Kolmogorov-Smirnov test to determine the type of data distribution, group comparison method (Mann-Whitney U to compare two independent samples).

The results. In the course of empirical research of preschoolers' attention properties development by means of game techniques, high levels of attention properties were revealed by the following indicators: concentration of attention - 50% of respondents; attention stability - 45%; attention volume - 55%. Medium levels: concentration - 40% of respondents; sustainability - 45%; volume - 35%. Low levels of attention properties: concentration - 10%; sustainability - 45%, volume - 10%. Thus, the next stage was the creation and implementation of a correctional programme for the development of attention properties using game techniques. Also, the effectiveness of the developed correctional development programme was evaluated using mathematical data processing.

Based on the results of the study, a conclusion was made about the effectiveness of the correctional programme for the development of attention properties using game techniques and recommended for use in the work of practical psychologists in preschool education institutions.

Keywords: properties of attention; preschoolers; game techniques; concentration of attention; correctional development programme; attention volume; attention stability; psychocorrection; attention.

DOI

УДК 159.9:378.091.31 (045)

В. Семиченко

АНАЛІЗ ДОСВІДУ ПОБУДОВИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ КУРСУ «ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ» У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Резюме

У статті розглянуто проблему проектування дидактичних моделей навчальних курсів, що входять до навчальних планів підготовки студентів-майбутніх психологів. Мета дослідження – критичний аналіз досвіду проектування змісту і структури на прикладі навчального курсу «Загальна психологія» у вищих навчальних закладах України. Завдання дослідження: визначити вихідні теоретичні позиції щодо специфіки і особливостей викладання курсу «Загальна психологія»; проаналізувати змістову складову робочих програм з навчального предмету «Загальна психологія», який викладається у ряді вищих навчальних закладів України; співставити логіку визначення структури курсу (базові теми, порядок їх представлення в змісті програм); здійснити критичний аналіз відповідних теоретичних моделей, узагальнити досвід проектування відповідної дидактичної моделі; визначити оптимальну структуру курсу. Методи дослідження:

1) *теоретичні: аналіз, синтез, розгляд індуктивного чи дедуктивного способу презентації навчального матеріалу, порівняння, теоретичне узагальнення; 2) педагогічні спостереження, аналіз діяльності студентів в процесі вивчення відповідного предмету, оцінка результатів навчання. У **результаті дослідження** розкрито специфіку навчального предмету «Загальна психологія», його роль у професійній підготовці майбутніх студентів, завдання, що виконуються у процесі вивчення. Проаналізовано дидактичні моделі, що розроблені і впроваджені у ряді закладів вищої освіти України, а також відображені в ряді навчальних підручників. Виявлено типові особливості їх проектування. На основі проведеного критичного аналізу виділено три основні стратегії проектування: індуктивна, дедуктивна і змішана. Аргументовано доцільність побудови змісту навчального предмету «Загальна психологія» на індуктивній основі. Виходячи з результатів проведеного аналізу, визначено нормативний зміст і структуру курсу «Загальна психологія», ефективність якої була підтверджена в процесі викладання цієї дисципліни в процесі професійної підготовки майбутніх психологів.*

Ключові слова: дидактична модель навчального предмету; заклади вищої освіти; зміст і структура навчальної дисципліни «Загальна психологія»; професійна підготовка майбутніх психологів; специфіка предмету психології.

Вступ. Глобальні зміни, що відбуваються у суспільстві, неминуче обумовили як зростання потреби в психологічних знаннях у широких верств населення, так і збільшення потреби у підготовці практичних психологів. У свою чергу, це обумовило необхідність упорядкувати зміст і процедури навчання психологічних дисциплін, поглиблення методологічного аналізу і методичного забезпечення цього процесу.

Як це ні парадоксально, психологія, яка завжди приділяла значну увагу розкриттю вікових і педагогічних проблем викладання «непсихологічних» дисциплін, до недавнього часу не здійснювала відповідних наукових пошуків відносно себе самої. Про це переконливо свідчила відсутність в переліку спеціальностей, за якими відбувався захист кандидатських і докторських ситуацій, такої спеціальності, як методика викладання психології. Наближена до неї спеціальність 13.00.02 передбачала надання ступеня кандидата або доктора педагогічних наук.

Останнім часом з увага до методики викладання психології більшилася (Байер, 2016; Власова, 2011; Жуков & Самойлов, 2015; Бойко-Бузіль & Горбаченко, 2012; Семиченко, 2018). Водночас автори більшу увагу спрямовували на загальні проблеми (визначення необхідного і достатнього обсягу навчального матеріалу), без врахування специфіки професійної підготовки.

Масовий характер викладання психології в сучасних середніх та вищих закладах освіти і водночас відсутність узагальнюючих робіт обумовив необхідність провести аналіз досвіду проектування дидактичної моделі на прикладі такого курсу, як «Загальна психологія».

Для проведення такого аналізу слід визначитись з вихідною термінологією. Як відомо, методичні засади викладання будь-якого курсу визначаються навчальною програмою, яка презентує зміст і структуру відповідного навчального курсу, завдає розподіл навчальних годин, співвідношення лекційної і практичної складових, аудиторної і самостійної роботи, завдання на самостійне виконання; визначає літературні джерела, що рекомендуються до опрацювання; фіксує процедури і результати оцінювання діяльності студентів. Ці процедури можна згрупувати у дві складові: змістову і регламентуючу. Змістову складову ми і розглядаємо як дидактичну модель, розробка якої передбачає визначення змісту предмета, який обирається для опрацювання, і структурування цього змісту у вигляді окремих модулів, смислових блоків, тем.

Метою проведеного дослідження було здійснення критичного аналізу досвіду проектування змісту і структури навчального курсу «Загальна психологія» у вищих навчальних закладах України.

Методи дослідження. В процесі дослідження використовувались: 1) теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, розгляд прикладів індуктивного чи дедуктивного способів презентації навчального матеріалу, порівняння, теоретичне узагальнення; 2) педагогічні спостереження, аналіз діяльності студентів в процесі вивчення відповідного предмету, оцінка результатів навчання,

Завдання дослідження:

- визначити вихідні теоретичні позиції щодо специфіки і особливостей викладання курсу «Загальна психологія»;

- проаналізувати змістову складову робочих програм з навчального предмету «Загальна психологія», який викладається у ряді вищих закладів освіти України;

ПСИХОЛОГІЯ

- співставити логіку визначення структури курсу (базові теми, порядок їх представлення в змісті програм);
- здійснити критичний аналіз відповідних теоретичних моделей, узагальнити досвід проектування відповідної дидактичної моделі;
- визначити оптимальну структуру курсу.

Результати. Проектування дидактичної моделі, які відповідає певному навчальному предмету, передбачає уточнення вихідних позицій проектувальника, його розумінням специфіки даного предмету. Теоретичні основи такого аналізу у свій час були представлені в ряді статей (Семиченко, 2018; Семиченко & Артющина, К., 2021). Розглянемо викладені в них основні позиції.

Розгляд методики викладання психології дозволив виділити компоненти, пов'язані з проектуванням дидактичних моделей. Абстрагуючись від інших складових, коротко наведемо відповідні вихідні позиції:

1. Визначення місця навчального предмету у загальному змісті і структурі навчального процесу.
2. Переклад інформації з мови науки на мову дидактичної системи.
3. Відбір необхідного і достатнього обсягу навчальної інформації.
4. Встановлення інваріантної складової навчальної дисципліни, її базових категорій.
5. Визначення логіки подання навчального матеріалу: індуктивної, дедуктивної, змішаної.
6. Визначення вимог до основних форм організації навчально-виховного процесу, конкретизація особливостей їх використання в різних освітніх програмах, на різних рівнях загальноосвітньої і професійної підготовки.
7. Логіка відбору змісту і структурування інформації в залежності від профілю професійної підготовки студентів (Семиченко, 2018).

Для того, щоб визначити роль і завдання курсу загальної психології, узагальнимо наукові погляди на специфіку психології як предмету пізнання.

* Предмет психології вважається однією з найскладніших і поки ще недостатньо вивчених реальностей, які коли-небудь ставали предметом наукового аналізу. За своєю сутністю він вважається найбільш складним об'єктом (утворенням, якому органічно присутня потенціальна багатоаспектність і багатоякісність явищ: різних сутностей, різних масштабів, різних якісно-кількісних значень).

* У суспільстві водночас розповсюджена множина якісно відмінної психологічної інформації: наукової, побутової, народної, мистецької, релігійної, поп-психології, парапсихології, тощо. В психології досі не відбулося досить повного і чіткого розмежування наукового, наукоподібного і навіть відверто псевдонаукового знання. Внаслідок своєї толерантності, в психології існує різноманіття наукових і ненаукових підходів до визначення психологічних явищ. Існує також різноманіття пояснень одних і тих же психологічних явищ і психологічних фактів з різних теоретичних позицій. Важливо також враховувати і нечіткість термінології, коли відбувається змішування науково-психологічних термінів і буденних понять.

* Важкою проблемою є визначення понятійного і категоріального апарату психології. Будь-яке підведення психічних явищ під певне визначення супроводжується виходом за межі тих контекстів, в яких це явище існує, абстрагуванням від всіх інших властивостей. Неминучою є і конкуренція наукової і побутової термінології, адже значна кількість психологічних термінів використовується людиною на побутовому рівні, що створює ілюзію їх засвоєння і заважає зрозуміти необхідність їх засвоєння на сутнісному рівні.

* Психологічні явища знаходяться у постійному розвитку, при цьому характер і детермінанти змін у психіці і поведінці можуть принципово змінюватись на різних етапах онтогенезу. Психологічні властивості і особливості людини знаходяться в безперервній зміні і розвитку, і швидкість цих змін набагато вища, ніж в геологічних, біологічних і інших складних системах. Через цю особливість психології конкретної людини отримані про неї знання часто застарівають раніше, ніж їх встигають використати. Тому розгляд психічних явищ передбачає розуміння складного співвідношення динаміки і статичності їх існування.

* Психологічні явища є водночас і процесуальними, і результативними. Ті зміни, що відбуваються з людиною, і навіть та інформація, яка отримується ззовні, зразу ж включаються в механізми регуляції і детермінації.

* Будь-яке явище одночасно може бути розглянуто у множині проєкцій: філо- і онтогенетичної, вікової, соціальної, професійної, і в різних ракурсах: ціннісному, знанневому,

поведінковому. Воно являє собою продукт довготривалої еволюції, не втрачає зв'язків зі своїми попередниками (біологія, фізіологія, біофізика, біохімія) і водночас розвивається під впливом соціально-культурних процесів. Тому будь-яке явище предстає як голограма, «втягуючи» в себе всю історію філогенезу, соціогенезу, онтогенезу і актуалгенезу, інтегруючи фактори розвитку біологічних об'єктів і людства, роду, індивіда, умов і обставин, що його оточують. Тобто, кожен психологічний феномен, кожен конкретний факт існує як аспект руху психіки в цілому.

* Основна частина психологічних явищ недоступна прямому спостереженню, більшість з них не мають чітких просторових ознак і тому не можна побудувати їх опис на основі просторової структури. Тому більшість психологічних феноменів описуються через теоретичні конструкти, які діють в межах певних теоретичних систем. Тому в психології, як ні в одній іншій галузі наукових знань, виникають постійні труднощі у розведенні того, що пояснюється, з самим поясненням.

* Інтерпретація психічних явищ залежить від контекстів розгляду. Є величезна кількість теорій, підходів, які описують психічні явища. Адже специфіка психологічних об'єктів обумовила виникнення в структурі наукових знань значної кількості якісно відмінних теоретичних систем.

* Проявляється властивість зворотної ентропії, тобто людина може діяти всупереч раціональній логіці і природним законам. Людину характеризує здатність до самодетермінації поведінки, яка характеризується такими властивостями, як активне цілепокладання, надситуативна активність, саморефлексія, самоорганізація, спонтанність поведінки.

* Складний характер причинно-наслідкових відносин. Одна і та ж причина може породжувати різні наслідки, і один і той же наслідок може породжуватись різними причинами. Схожі психологічні факти і феномени можуть визначатись різними психологічними закономірностями, і водночас різні психологічні факти і феномени можуть бути викликані однією і тією ж психологічною закономірністю.

* При дослідженні поведінки людини причини і наслідки можуть бути суттєво розведені у часі, внаслідок чого часто помилково за причину приймається дія чинників, що проявились в конкретній ситуації безпосередньо перед змінами у поведінці або стані людини.

* Проведення будь-яких психологічних досліджень, а, отже, отриманих результатів і способів інтерпретації неминує відчувати вплив емоційно-ціннісних складових дослідників. Після проведення психологічного дослідження змінюється не тільки об'єкт, що вивчається, але і сам дослідник, бо, дізнавшись щось нове про психіку людини, він дізнається і щось нове про себе. Як справедливо відзначається сьогодні багатьма авторами, психологія - це наука, яка не тільки пізнає, а й конструює, творить людину.

* Неможливість оцінювати психологічні факти в єдиній системі координат внаслідок їх потенційної амбівалентності і полівалентності. Відсутність однозначних прямих зв'язків, полідетермінованість будь-яких явищ, їх структурних компонентів, чинників, факторів, умов, механізмів. Складний характер цієї детермінованості – нелінійність, неможливість все звести до єдиного фактора. В якості причин дій чи вчинків людини виступають, як правило, не окремі події, а система подій і ситуацій

* Хоча психічні процеси і феномени в принципі недоступні об'єктивному зовнішньому спостереженню, значна їх частина відкривається суб'єкту в процесі самоспостереження (інтроспекції), яке не спирається на якісь засоби і не вимагає особливих органів сприйняття, аналогічних органам чуття при спостереженні за зовнішніми об'єктами. У психології збігаються суб'єкт пізнання (хто пізнає) і об'єкт пізнання (що пізнається). Зокрема, об'єктом наукового пізнання стає і сам процес пізнання. А процедура самопізнання значно змінює перебіг тих явищ, за якими спостерігає дослідник.

* Складність співвідношення ідеального і реального, об'єктивного і суб'єктивного. Суб'єктивізм неминучий, адже сам процес пізнання здійснюється носієм досліджуваної якості, а, отже, впливає на його перебіг. Ситуація, в котрій здійснюється поведінка, постійно змінюється в результаті поведінки і дій суб'єкта і його оточення..

* Психологія, будучи одночасно природничою і гуманітарною наукою, використовує найширший спектр методів і процедур дослідження в порівнянні з будь-якою іншою наукою. Це обумовлює необхідність контролю за характером проведення процедур збору даних і їх інтерпретації, «перекладу» їх «на мову» психології.

* Процедури та методики психологічного дослідження та обстеження неминує вносити зміни в досліджувану реальність. Положення це визнається неklasичною наукою справедливим для будь-якого наукового дослідження, але у випадку з психологією воно носить настільки істотний характер, що, на думку деяких авторів будь-яке вивчення психологічних феноменів може

ПСИХОЛОГІЯ

бути реалізовано тільки як процес їх одночасного породження або формування. Все це висуває особливі вимоги до ретельності опису самої ситуації психологічного дослідження або обстеження, процедур дослідження і засобів, характеристик досліджуваного та експериментатора. Всі ці моменти є не просто умовами отримання психологічного знання, вони становлять саме його сутність.

* У психології паралельно існує безліч парадигм, які одного разу з'явившись, не "сходять зі сцени" іноді протягом століть. Вони "застрягають" на стадії "нормальної науки", а міні-революції, які постійно відбуваються, лише породжують нові міні-парадигми, що створює ефект перманентної кризи в науці і перманентної революції. Все це дає підставу ряду дослідників говорити про те, що психологія знаходиться на допарадигмальній стадії розвитку і в цьому сенсі не є розвинутою наукою або (крайня точка зору) не є наукою взагалі.

* Необхідність методологічного знання як деякого попереднього знання обумовлена тим, що без нього взагалі неможлива пізнавальна діяльність колективного або індивідуального суб'єкта. Здійснити виділення і опис психологічних явищ неможливо без залучення (явно чи контекстно) певної методології: діалектики, системного, синергетичного підходів, теорії моделювання, тощо.

* Необхідність попереднього знання в тій чи іншій його формі чітко зафіксована вже на рівні чуттєвого пізнання і з усією виразністю виступає в разі раціонального, а тим більше власне наукового пізнання. Визнання найважливішої ролі такого попереднього знання автоматично призводить до вимоги максимально глибокої його рефлексії, що і складає предмет методології. Роблячи внесок у методологічне знання взагалі, психологія тим більше високо повинна оцінювати значення методології для себе самої. Більш того, психологи здавна підкреслюють особливу її потребу в допомозі з боку методології і неможливість вироблення орієнтирів для побудови і розвитку психологічної науки, виходячи з власне психологічного знання.

* При вивченні психології складним чином поєднуються відносини між минулим, сьогоденням і майбутнім як процесу становлення самої психології, так і проєкції отриманих знань на життєдіяльність людини, яка здійснює це пізнання. Це дозволяє науковцям зробити висновок про те, що процес відображення реалізується в часовій єдності минулого, теперішнього і майбутнього (Байер, 2016; Власова, 2011; Жуков & Самойлов, 2015; Скрипченко, Долинська & Огороднійчук, 1999; Бойко-Бузіль & Горбаченко, 2012).

Яким чином можна забезпечити врахування всієї специфіки предмету психології в процесі вивчення психології в ході професійної підготовки? І чи можливо це взагалі здійснити? Щоб відповісти на ці питання, треба розглянути не ідеальні, а реальні можливості навчального процесу: кількість психологічних предметів, що вивчаються за певними профілями підготовки, кількість годин, що виділяються на їх викладання, наявність у студентів розуміння важливості психологічної інформації як в професійній діяльності, так і в житті в цілому, і т.п.

Як відомо, загальна психологія – це назва галузі знань, яка вивчає і узагальнює найбільш загальні закономірності, які виявляються психологією, розробляє і перевіряє методи дослідження, формулює теоретичні принципи, яких дотримується, упорядковує термінологічний апарат психології, визначає основні закономірності існування і розвитку психічної реальності., організує логічну побудовану систему найбільш узагальнених знань про сутність психічних явищ, абстрагуючись від їх проявів в конкретних умовах. Навчальний же курс «Загальна психологія» являє собою базову дисципліну, зміст і викладання якої значною мірою залежать від контингенту осіб, які його вивчають.

Зрозуміло, що якщо вивчення психології зводиться до одного предмету (незалежно від того, називається він «Загальна психологія» чи просто «Психологія»), то основна увага викладача буде спрямована на те, щоб переконати студентів у значущості для них психології, розкриття конструктивності використання отриманих знань при вирішенні життєвих проблем. Його завданням буде привертання уваги молоді до психологічної складової життя, породження наміру більш глибоко пізнати психічний світ людини і свої психічні особливості, відносини з іншими, психологічні способи покращення якості життя.

Якщо ж даний предмет входить у навчальний план з підготовки практичних психологів, то його завдання суттєво змінюються. Він:

- поглиблює ступінь володіння психологічними термінами, долаючи їх переважно побутовий, поверховий характер;
- розширює і поглиблює знання про сутність психіки і психічних явищ;
- допомагає усвідомити взаємозв'язки і взаємовпливи між окремими психічними явищами;

- долає сформовану в школі, при вивченні біології, установку на розуміння психічних феноменів як похідних від суто біологічних процесів.

- формує цілісне, системне уявлення про психіку людини.

Фактично курс загальної психології створює основу для подальшої професійної підготовки майбутніх психологів. При його неякісному проходженні знання з інших предметів психологічного циклу залишаються суто поверховими.

Організаційно цей курс читається на першому, а в деяких закладах вищої освіти – на першому-другому курсах, при цьому паралельно з ним вивчаються інші психологічні дисципліни, які часто дублюють окремі теми (наприклад. «Історія психології», «Психологія особистості», «Практикум з психології»). Тому його основними завданнями слід вважати: 1) опанування науковим змістом базових психологічних категорій, формування професійного тезауруса; 2) чітке визначення структури психіки. А це вимагає чіткого визначення нормативного змісту і логіки подання навчального матеріалу. При цьому в процесі побудови дидактичної моделі розробники стикаються з суттєвою проблемою: неможливістю чітко упорядкувати, структурувати матеріал, тому при вивченні будь-якої теми треба весь час ув'язувати наскрізні смислові лінії, весь час повертаючись до вже пройденого матеріалу і посилаючись на той, що буде вивчатись надалі.

Розглянемо, як вирішувались завдання визначення змісту і побудови логіки презентації окремих тем в навчальних програмах ряду закладів вищої освіти України.

Одеський національний університет ім. О.І.Мечнікова, 2006 рік:

Блок 1. Загальний погляд на психологію як науку. 1) Предмет, методи, завдання і основні принципи психологічної науки. Психіка і свідомість. 2) Основні етапи становлення психології як науки. 3) Проблема розвитку в психології.

Блок 2. Взаємозв'язок біологічного і соціального в людині. 4) Проблема особистості в сучасній психології. 5) Біологічне і соціальне в структурі особистості. 6) Темперамент. 7) Характер та здібності. 8) Психологічна природа активності особистості. 9) Емоційно-вольова сфера особистості. 10) Пізнавальна сфера особистості. 11) разом з мисленням Рівні абстрактного пізнання: мислення та уява. 12) Пам'ять в системі пізнавальної діяльності; 13) Увага як форма психічної діяльності.

Блок 3. Особистість у діяльності і спілкуванні. Міжособистісні відносини. 14) Психологічні основи спілкування. 15) Діяльність. 16.) Групи і колективи. 17) Міжособистісні конфліктні ситуації і їх подолання. Блок 4. Узагальнення. 18) Самосвідомість особистості та її життєвий шлях.

Критичний аналіз. Зміст першої теми перевантажений Розгляд психології здійснюється в контексті науки, що може бути не зовсім актуальним для студентів-першокурсників. Більш доцільно було б говорити про розвиток психології як самостійної галузі пізнання і практичної діяльності. Не зовсім зрозуміло, про який розвиток буде йти мова, адже такий аналіз передбачає розгляд філогенезу, історикогенезу, соціогенезу і онтогенезу, що вкрай важко зробити на початковому етапі оволодіння студентами психологічними знаннями. Не зрозуміло: чому характер і здібності об'єднані в одній темі; чому емоційно-вольова сфера, яка входить до складу психічних процесів, розглядається раніше, ніж пізнавальні процеси; чому уява розглядається як рівень абстрактного пізнання; чому пам'ять розглядається в системі пізнавальної діяльності, а не в життєдіяльності людини взагалі. У назві блоку 3 говориться про особистість у діяльності і спілкуванні, тоді як всередині блоку виділено тему «Групи і колективи». Випадає з загальної логіки формулювання тем виділення такого прикладного аспекту, як вирішення міжособистісних конфліктів. Чому проблема самосвідомості фактично відірвана від розгляду сутності особистості.

Міжрегіональна академія управління персоналом, 2018 рік:

Змістовий модуль 1. Вступ до загальної психології. 2) Методологічні принципи та методи вивчення психології. 3) Психіка як об'єкт психології. Виникнення і розвиток психіки.

Замістовий модуль 2. Особистість як категорія загальної психології. 4) Зміст і структура особистості. 5) Самосвідомість особистості. 6) Мотиваційна сфера особистості. Змістовий модуль 3. Пізнавальна та емоційно-вольова сфери особистості. 7) Відчуття і сприймання - чуттєві форми пізнання дійсності. 8) Пам'ять. 9) Мислення і уява – логічні форми пізнання дійсності. 10) Увага. 11) Емоційно-вольові процеси і стани особистості.

Змістовий модуль 4. Індивідуально-типологічні властивості особистості. 12) Темперамент. 13. Характер. 14) Здібності.

Змістовий модуль 5. Особистість у діяльності та спілкуванні. 15) Діяльність як умова розвитку особистості. 16) Спілкування як умова розвитку особистості.

ПСИХОЛОГІЯ

Критичний аналіз: У назвах тем використовуються поняття, сутність яких для студентів першого курсу ще не зовсім зрозуміла («методологічні принципи, категорія загальної психології»). Поняття «самосвідомість» слід розкривати після того, як розкрита структура свідомості, компонентом якої вона є. Викликає заперечення розгляд уяви як логічної форми пізнання дійсності. Не зовсім зрозуміло, чому увагу розміщено після всіх пізнавальних процесів. Недоцільним слід вважати об'єднання в одну тему емоційно-вольових процесів і станів особистості, до того ж, використання терміну «особистість» передую розкриттю його сутності. Термін «індивідуально-типологічні» в психології використовується в контексті віднесення індивіда до певного типу темпераменту, а не до всієї сукупності психічних властивостей людини. Розгляд діяльності і спілкування лише як умов розвитку особистості значно знижує сприйняття цих феноменів як складних психічних явищ.

Ужгородський національний університет, 2021 рік:

Модуль 1 (без назви). Змістовий модуль 1. Психологія як наука та система знань. 1) Предмет психології як науки. Принципи, методи та місце психології в структурі сучасних наук. 2) Походження і розвиток свідомості людини. 3) Неусвідомлені психічні процеси.

Змістовий модуль 2.4) Відчуття як початкова ланка пізнавальних процесів. 5) Сприймання: види і властивості. 6) Пам'ять: теорії і закономірності функціонування. 7) Уява і творчість. 8) Мислення та інтелект. 9) Увага як форма організації психічної діяльності. 10) Емоції та почуття, їх класифікація та роль в житті людини. 11) Емоційні стани людини. Емоційні якості людини. 12) Воля як процес. Вольові якості особистості. Модуль 2 (без назви).

Змістовий модуль 3. Психологія особистості та діяльності. 1) Діяльність як основна форма активності особистості. 2) Психологічний аналіз мотивації діяльності. 3) Спілкування як міжсуб'єктні взаємини. 4) Особистість: загальна психологічна характеристика, розвиток. 5) Психологічна структура особистості. 6) Проблема типу темпераменту. 7) Природа і сутність характеру. Акцентуованість характеру. 8) Задатки та здібності людини.

Критичний аналіз. Викликає заперечення таке формулювання теми 2. Адже як можна говорити про розвиток свідомості, якщо саме явище свідомості ще не розкривалось? Не зовсім зрозуміло, навіщо говорити про неусвідомлені психічні процеси, якщо студенти ще не отримали інформації про види і сутність психічних процесів? Привертає увагу різниця у формулюванні окремих тем. Чомусь теорії і закономірності функціонування розкриваються лише для пам'яті, а в якості форми організації психічної діяльності виступає лише увага, тоді як назви тем, присвячених іншим пізнавальним процесам, мають зовсім інші ракурси розгляду. Більш прийнятним в загальній психології є поняття «психічні стани», а не «емоційні стани», адже емоційні стани є лише часткою психічних станів, які містять, крім цього виду, ще пізнавальні і вольові стани. Проблему «Емоційні властивості людини» більш доцільно розкривати в темі «Емоції», ніж в темі «Емоційні стани». У темах 12 (Модуль 1, змістовий модуль 2) і 1 (Модуль 2, змістовий модуль 3) говориться про «вольові якості особистості» і «діяльність як основну форму активності особистості», в той час як сутність поняття «особистість» ще не розкривалась. Незрозуміло, як буде розкриватись тема «Психологічний аналіз мотивації діяльності», якщо ще не розглядалась проблема мотивації взагалі. Не зовсім зрозуміло, і як буде розглядатись розвиток особистості (змістовий модуль 3, тема 4), якщо психологічна структура особистості буде розглядатись лише у наступній темі.

Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023 рік:

1) Вступ до курсу загальної психології. 2) Психіка та свідомість. 3) Несвідомі психічні процеси. 4) Психологічна теорія діяльності. 5) Психологія особистості. 6) Психологічна структура особистості. 7) Темперамент. 8) Характер. 9) Здібності. 10) Специфіка пізнавальної активності та структура пізнавальної сфери людини. 11) Психологічні концепції про пізнання та пізнавальну сферу. 12) Відчуття. 13) Сприйняття. 14) Увага. 15) Пам'ять. 16) Уява. 17) Мислення. 18) Мовлення. 19) Функції емоцій. Структура емоційної сфери людини. 20) Основні теорії емоцій. 21) Види емоційних реакцій. 22) Емоції та їх класифікація. 23) Емоційні стани людини. Емоційні властивості людини. 24) Розуміння емоцій іншої людини. Управління емоціями. 25) Загальні уявлення про почуття. 26) Емоційно обумовлена (афективна) поведінка. Емоційні типи. 27) Проблема волі в психології. 28) Воля як процес. Вольові якості особистості.

Критичний аналіз. Як і в програмі Ужгородського національного університету, в цій програмі також свідомість розглядається вже в другій темі. Ще не розглянуто сутність психічних процесів, види психічних процесів, а студентам вже пропонується розглянути «несвідомі психічні процеси». У змісті програми суттєво порушені пропорції представленості окремих тем. Так, на

розкриття такого феномену, як діяльність, відводиться одна тема, те ж саме стосується і подання тем, пов'язаних з пізнавальними процесами, коли на кожен процес виділяється лише одна тема, тоді як на прояви емоцій відводиться 8 тем. Незрозуміло, чому тема «Уява» передує темі «Мислення», а тема «Мовлення» наводиться після «Мислення»; чому тема «Основні теорії» розкривається лише відносно емоцій.

Національний авіаційний університет, 2023 рік:

Модуль 1. Вступ до психології. Пізнавальні процеси. 1) Предмет психології як науки. 2) Сутність та структура психіки. 3) Галузі психології. Загальна психологія як фундаментальна галузь. 4) Методи психології. 5) Фізіологічна основа психічної діяльності. Розвиток психіки у філогенезі. 6) Розвиток психіки в онтогенезі. 7) Відчуття. 8) Сприймання. 9) Пам'ять. 10) Уявлення. 11) Мислення. 12) Мовлення. 13) Уява. 14) Увага. 15) Емоції. 16) Стани та їх регуляція.

Модуль 2 «Особистість. Діяльність, спілкування». 1) Сутність та детермінанти становлення особистості. 2) Структура особистості. 3) Самосвідомість. 4) Здібності. 5) Характер. 6) Темперамент. 7) Становлення особистості. 8) Сутність діяльності. 9) Структура діяльності. 10) Формування діяльності. 11) Провідний вид діяльності. 12) Психологічна характеристика провідних видів діяльності (ігрової, учбової, трудової). 13) Сутність спілкування. Співвідношення понять «діяльність», «спілкування», «поведінка».

Критичний аналіз. Більш доцільно було б розвести зміст модуля 1 на два модулі: «Загальні проблеми психології» і «Психічні процеси», ввести модуль 3 «Психічні стани і властивості», а модуль 4 назвати «Інтегративні явища в психології». З переліку пізнавальних процесів випала тема «Воля». У змісті модуля 3 основна увага приділена проблемі діяльності. Проблема свідомості взагалі не розкрита. Не зовсім зрозуміло, чим тема 11 («Провідний вид діяльності» відрізняється від теми 12 («Психологічна характеристика провідних видів діяльності»). Тема 13 сформульована таким чином, що поняття «спілкування» отримало другорядне значення порівняно з поняттями «діяльність» і «поведінка».

Цікавий матеріал надав розгляд дидактичної моделі курсу загальної психології в *Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, 2022 рік*, яка викладається студентам на 1-2 курсах. Надалі наводиться зміст і структура навчальної дисципліни, а також кількість годин, що виділяються на лекційне забезпечення (наводиться в дужках; якщо проставлено «-», - це теми, що виносяться на самостійне опрацювання студентами). Необхідність такого представлення обумовлена тим, що надає можливість визначити, які теми вважаються більш важливими (виносяться на аудиторні заняття), а які мають другорядне значення (опрацьовуються самими студентами).

Частина 1. Загальна характеристика сенсорно-перцептивних процесів. 1) Природа та функції сенсорно-перцептивних процесів. (2 години) 2) Відчуття та сприймання як рівні психічного відображення (2). 3) Класифікація відчуттів та сприймання (0 годин). 4) Нейрофізіологічне підґрунтя сенсорно-перцептивних процесів (4).

Частина 2. Закономірності та властивості відчуттів 5) Теорії сенсорних процесів (2). 6) Основні характеристики сенсорного образу (6). 7) Характеристика зорових відчуттів (0). 8) Характеристика слухових відчуттів (0). 9) Характеристика шкірних відчуттів (0). 10) Характеристика нюхових, смакових та вісцеральних відчуттів (0). 11) Характеристика вестибулярних відчуттів (0). 12. Характеристика кін естетичних відчуттів (0).

Частина 3. Закономірності та властивості сприймання. 13. Закономірності переходу від сенсорних до перцептивних процесів (2). 14. Основні характеристики перцептивного образу (6). 15. Сприйняття простору, часу і руху (0). 16) Научіння у сприйманні (0). 17. Класичні та сучасні теорії перцептивних процесів (0).

Частина 4. Увага. 19. Загальні уявлення про увагу (0). 20. Увага і діяльність. (0). 21) Філогенез уваги (0). 22. Розвиток і формування уваги (0).

Частина 5. Пам'ять. 23) Загальні уявлення про пам'ять (2). 24. Види пам'яті (1). 25. Процеси пам'яті (2). 26. Індивідуальні відмінності пам'яті (2). 27) Пам'ять і мотивація діяльності (1).

Частина 6. Мислення і мовлення. 28) Теоретична і практична актуальність дослідження мислення (1). 29) Порівняльний аналіз основних теорій мислення в історії психології (1). 30. Основні підходи до дослідження мислення у вітчизняній психології (1). 31. Основні характеристики мислення як процесу розв'язання задач (2). 32. Види мислення (2). 33. Поняття мовлення і мова (2). 34. Мовний розвиток людини (2).

ПСИХОЛОГІЯ

Частина 7. Емоції. 35) Емоції: поняття та сутність (2). 36. Теорії емоцій (2). 37. Природа та механізми емоцій (2). 38. Характеристика емоційних явищ (2). 39. Властивості та особливості емоцій.

Частина 8. Уява. 40. Феноменологія уяви як психічного процесу (2). 41) Уява і фантазія (2). 42. Особливості розвитку уяви і фантазії (1). 43) Психологія фантазії. Феномени фантазії. Техніка фантазії (1). 44. Творча уява. Творчий процес (2). 45) Теорії уяви, теорії творчості (2).

Частина 9. Воля. 46) Воля як психічний процес (2). 47. Механізми вольової діяльності (2). 48. Дискусійні питання проблеми волі (1). 49. Функціональне призначення волі (1).

Частина 10. Свідомість. Самосвідомість. 50) Свідомість та її психологічна структура. Місце самосвідомості в психічній організації людини (6).

Частина 11. Діяльність. 51) Сутність діяльного підходу та його сучасні інтерпретації (2). 52) Головні атрибути та психологічна структура діяльності (2).

Частина 12. Пізнання. Самопізнання. 53. Пізнання та самопізнання, їх сутність і структура (2).

Критичний аналіз. Тема «Увага» повністю винесена на самостійне опрацювання студентами. Незрозуміло, чому співставлення різних наукових теорій надається не до всіх тем (наприклад, при вивченні теми «Мислення» передбачено навіть декілька ракурсів розгляду – в історії психології і у вітчизняній психології (але чомусь забуто про сучасні теорії мислення зарубіжних авторів); чому таке складне питання, як філогенез, розглядається тільки на приладі уваги, теми, яка, до того ж, повністю винесена на самостійне опрацювання студентами. Розгляд відносин між пам'яттю і мотивацією діяльності запланований значно раніше, ніж студенти ознайомляться з поняттями мотивації і діяльності. Виникає питання – чому теоретична і практична актуальність дослідження розкривається тільки відносно дослідження мислення. Об'єднання двох дуже важливих тем «Мислення» і «Мовлення» в одну неминує знижує сприйняття студентами проблеми мовлення як важливої психологічної категорії, надає їй другорядне значення. До того ж, за логікою тема «Мовлення» повинна передувати розкриттю феномену мислення, адже розкриття процесу мислення значною мірою базується на логічних процедурах роботи з поняттями. Необгрунтовано збідненою, на наш погляд, виглядає тема «Емоції», адже не розкрито такі важливі аспекти, як структура і розвиток емоційної сфери людини, емоційні якості, почуття, психічні стани. Не зовсім зрозуміло чому між темами «Емоції» і «Воля» (як складовими блоку «Емоційно-вольові процеси») розміщено тему «Уява» (адже уява традиційно відноситься до пізнавальних процесів). Чомусь в темі 41 мова йде про уяву і фантазію як відокремлені одне від одного процеси, і це тоді, коли вся наступна тема присвячена власне фантазії. Взагалі в блоці, присвяченому уяві, проблема фантазії явно домінує над розкриттям самої уяви як базового явища, яке реалізується в творчості і фантазії. Занадто збідненою виглядають такі важливі теми, як свідомість і самосвідомість, діяльність, особливо при порівнянні з тією увагою, що надавалась авторами програми сенсорно-перцептивним процесам. Взагалі відсутні теми, що розкривають особистість, спрямованість особистості, соціальні явища, спілкування.

Здійснимо аналогічний аналіз змісту підручників з загальної психології на наступних прикладах:

Навчальний посібник «Загальна психологія», авторський колектив О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук та ін. (Скрипченко, Долинська & Огороднійчук (1999)). Його зміст складають наступні теми:

1) Загальні питання (Психологія як наука та ін.). 2) Історія психологічної думки в Україні. 3) Методи психології 4) Розвиток психіки та свідомості. 5) Відчуття. 6) Сприймання. 7) Пам'ять. 8) Мислення. 9) Уява. 10) Увага. 11) Почуття. 12) Вольова активність особистості. 13) Активність і діяльність. 14) Особистість. 15) Психологія міжособистісних взаємин. 16) Спілкування. 17) Темперамент. 18.) Характер. 19) Здібності.

Критичний аналіз. Такий зміст викликає ряд критичних зауважень. Так, втрачено структурування за блоками (пізнавальні процеси, емоційно-вольові процеси, психічні властивості). В темі 4 мова йде про розвиток свідомості, тоді як сама проблема визначення сутності свідомості навіть не ставилась. Темперамент, характер і здібності як структурні компоненти особистості, відділені від поняття особистості темами міжособистісних взаємин і спілкування. Не зовсім вдалим є формулювання теми 15, адже у відповідному розділі мова скоріше йде про соціальні групи, тоді як міжособистісні взаємини також можуть бути відображені у темі 16, присвяченій спілкуванню. При опису пізнавальних процесів тема «Увага» наводиться останньою в структурі пізнавальних процесів, тоді як при опису всіх попередніх процесів використовуються критерії

«мимовільне» і «довільне», які безпосередньо пов'язані з проявами уваги. Тема 11 визначена як «Почуття», тоді як в узагальнюючій назві блоку («Емоційно-вольові процеси») мова йде про емоції. Відсутні такі теми, як мовлення, психічні стани, спрямованість.

Підручник «Загальна психологія», автори С.Д.Максименко, В.О.Соловйенко (Максименко & Соловйенко, 2000).

Зміст: Частина I. Вступ до психології. Розділ 1. Предмет психології: 1.1. Предмет психології та її завдання. 1.2. Рефлекторна природа психіки. 1.3. Психіка і свідомість. 1.4. Основні галузі психологічних знань. 1.5. Зв'язок психології з іншими науками. 1.6. Основні напрями в сучасній психології.

Розділ 2. Методи психології: 2.1. Основні вимоги до методів психології. 1.2. Основні методи психології. Спостереження, експеримент. 2.3. Додаткові методи: тест, опитування, бесіда, аналіз продуктів діяльності, узагальнення. 2.4. Кількісний та якісний аналіз дослідження психічних явищ.

Розділ 3. Розвиток психіки і свідомості: 3.1. Виникнення та розвиток психіки. 3.2. Розвиток механізмів психічної діяльності. 3.3. Розвиток психіки на різних етапах еволюції тваринного світу.

Частина II. Розділ 4. Психологія особистості. 4.1. Поняття про особистість та її структуру. 4.2. Активність особистості та її джерела. 4.3. Розвиток і виховання особистості.

Розділ 5. Соціальні групи. 5.1. Поняття про групи. 5.2. Міжособистісні стосунки у групі. 5.3. Психологічна сумісність і конфлікт у міжособистісних стосунках.

Частина III. Діяльність. Розділ 6. Психологічний аналіз діяльності: 6.1. Поняття про діяльність. 6.2. Мета і мотиви діяльності. 6.3. Структура діяльності. 6.4. Засоби діяльності, процес їх засвоєння. 6.5. Перенесення та ідентифікація навичок. 6.6. Основні різновиди діяльності. 6.7. Творча діяльність.

Розділ 7. Мова і мовлення: 7.1. Поняття про мову та її функції. 7.2. Фізіологічні механізми мовної діяльності. 7.3. Різновиди мовлення.

Розділ 8. Спілкування: 6.1. Поняття про спілкування. 8.2. Засоби спілкування. 8.3. Функції спілкування. 8.4. Різновиди спілкування.

Розділ 9. Увага. 9.1. Поняття про увагу. 9.2. Фізіологічне підґрунтя уваги. 9.3. Різновиди і форми уваги. 9.4. Властивості уваги.

Частина IV. Пізнавальні психічні процеси. Розділ 10: Відчуття: 10.1. Загальна характеристика пізнавальних процесів. Поняття про відчуття. 10.2. Фізіологічне підґрунтя відчуттів. 10.3. Класифікація і різновиди почуттів. 10.4. Основні властивості почуттів. 10.5. Відчуття і діяльність.

Розділ 11. Сприймання: 11.2. Поняття про сприймання. 11.2. Різновиди сприймань. 11.3. Властивості сприймань. 11.4. Спостереження і спостережливність.

Розділ 12. Мислення: 12.1. Поняття про мислення. Соціальна природа мислення. 12.2. Розумові дії та операції. 12.3. Форми мислення. 12.4. Процес розуміння. 12.5. Процес розв'язання завдань. 12.6. Різновиди мислення. 12.7. Індивідуальні особливості мислення.

Розділ 13. Уява: 13.1. Поняття про уяву. 13.2. Зв'язок уяви з об'єктивною дійсністю. 13.3. Фізіологічне підґрунтя уяви. Уява і органічні процеси. 13.4. Процес створення образів уяви. 13.4. Різновиди уяви. 13.6. Уява і особистість.

Розділ 14. Пам'ять. 14.1. Поняття про пам'ять. 14.2. Теорії пам'яті. 14.3. Різновиди пам'яті. 14.4. Запам'ятовування та його різновиди. 14.5. Відтворення та його різновиди. 14.6. Забування та його причини. 14.7. Індивідуальні особливості пам'яті.

Частина V. Емоційно-вольові процеси. Розділ 15. Емоції і почуття: 5.1. Поняття про емоції і почуття. 15.2. Фізіологічне підґрунтя емоцій і почуттів. 15.3. Вираження емоцій і почуттів. 15.4. Форми переживання емоцій і почуттів. 15.5. Вищі почуття.

Розділ 16. Воля. 16.1. Поняття про волю. 16.2. Довільні дії та їх особливості. 16.3. Аналіз складної вольової дії. 16.4. Основні якості волі. 16.5. Безвілля, його причини і переборення.

Частина VI. Індивідуально-психологічні особливості особистості. Розділ 17. Темперамент: 17.1. Поняття про темперамент. 17.2. Типи темпераментів. 17.3. Основні властивості темпераменту. 17.4. Фізіологічне підґрунтя темпераменту. 17.5. Роль темпераменту в діяльності людини.

Розділ 18. Здібності. 18.1. Поняття про здібності. 19.2. Структура здібностей 18.3. Різновиди здібностей. 18.4. Індивідуальні відмінності у здібностях людей та їх природні передумови.

Розділ 19. Характер: 19.1. Поняття про характер. 19.2. Структура характеру. 19.3. Основні риси типового характеру. 19.4. Природа характеру. 19.5. Формування характеру.

ПСИХОЛОГІЯ

Критичний аналіз. Зміст підручника побудований за дедуктивною логікою. Спочатку подається матеріал про найскладніші феномени в психології: особистість, соціальні групи, діяльність. Але не зовсім зрозуміло, чому спілкування йде після соціальних груп і діяльності, адже спочатку варто розглянути діадні контакти, в які включається особистість у процесі спілкування, щоб потім більш чітко зрозуміти специфіку соціальних відносин. Не зовсім логічним можна вважати розміщення теми «Мова і мовлення» і «Увага» в розділі «Діяльність» і розміщення теми «Пам'ять» після тем «Мислення» і «Уява». Дещо заплутати студентів може не дуже вдале формулювання: «Типи темпераментів», бо скоріше мова йде про типи темпераменту. Адже множина визначається типами, які виділяються у загальному явищі – індивідуально-типологічних особливостях (темпераменті). Те ж саме стосується і формулювання «властивості сприймань», адже можна говорити про властивості процесу сприймання у цілому, і їх прояви у його різновидах. Не зовсім коректно виглядає назва частини ІУ «Пізнавальні психічні процеси», адже виділяють клас «Психічні процеси», який ділиться на пізнавальні і емоційно-вольові процеси. Чомусь зв'язок з діяльністю розглядається лише відносно відчуттів, а аналіз теорій пропонується лише для теми «Пам'ять». Привносить плутанину і об'єднання у назві тем розділу 15 двох понять «емоції» і «почуття», адже базовий термін, що має категоріальне значення – емоції, тому його слід поставити у назві, а вже і тексти, розкривши загальні характеристики емоцій, перейти до розкриття поняття «почуття». Взагалі відсутня тема «Психічні процеси», відмінність категорії «процеси» від категорії «стани» не висвітлюється.

Підручник «Загальна психологія: Теорія та практика», автори Львіна н.м., Мисник С.О. (Львіна & Мильник, 2023).

Зміст. Передмова. Модуль 1. Вступ до психології. Розділ 1. Психологія як наука. Предмет психології. Тема 2. Методи психології. Тема 3. Біологічні основи психіки. Модуль 2. Психологічні процеси. Тема 4. Відчуття. Тема 5. Сприйняття. Тема 6. Пам'ять. Тема 7. Мислення. Тема 8. Психологія мовлення. Тема 9. Уява. Розділ 3. Емоційно-вольова сфера особистості. Тема 10. Почуття. Тема 11. Воля. Тема 12. Увага. Модуль 3. Особистість у діяльності і спілкуванні. Розділ 4. Особистість у діяльності і спілкуванні. Індивідуально-психологічні особливості особистості. Тема 13. Особистість. Тема 14. Діяльність. Тема 15. Спілкування. Тема 16. Психологія соціальних спільнот. Розділ 5. Індивідуально-психологічні особливості особистості. Тема 17. Темперамент. Тема 18. Характер. Тема 19. Здібності.

Критичний аналіз. У змісті підручника не представлено розгляду галузей психології як окремої теми. Викликає питання і логіка включення проблеми «свідомість» всередині теми «Біологічні основи психіки. У назві розділу 3 використовується поняття «особистість», хоча сама сутність цього поняття ще не розкрита. Назва теми 10 – «почуття», хоча традиційно відповідну тему визначають як «емоції». Чомусь тема «Уява» подається у складі емоційно-вольової сфери. Не виділено в окрему тему розгляд психічних станів. Не зовсім зрозуміло, чому особистість розглядається в контексті спілкування і діяльності, як зафіксовано у назві і модулю 3, і розділу 4, адже особистість – це переш за все людина, яка включена в соціальні відносини.

Підручник «Загальна психологія», автор Москалець В. (Москалець, 2021).

Зміст: Вступ. Частина I. Функціональна сутність психіки. Розділ 1. Психіка – ідеальний об'єкт. Розділ 2. З історії тлумачення функціональної сутності психіки. Розділ 3. Предмет і методи загальної психології. Розділ 4. Психофізіологічні проблеми. Мозок і психіка. Частина II. Психічні процеси і стани. Розділ 5. Увага. Розділ 6. Відчуття. Розділ 7. Сприймання. Розділ 8. Уява. Розділ 9. Мислення. Розділ 10. Пам'ять. Розділ 11. Емоційні процеси і стани. Частина III. Загальна психологія особистості. Розділ 12. Психологічна сутність особистості. Розділ 13. Задатки і здібності особистості. Розділ 14. Темперамент. Розділ 15. Кореляція конституційно-особистісних і психічних властивостей особистості. Розділ 16. Соціальна природа особистості. 17. Духовність особистості. 18. Характер особистості. 19. Загальнопсихологічний аспект діяльності особистості.

Критичний аналіз. Традиційно уява розглядається після теми «мислення», а в даному підручнику її розміщено перед нею. Випала тема «Воля» і з назви частини II («Емоційні процеси і стани» замість «Емоційно-вольові процеси»), і як окремий розділ. Формулювання частини III «Загальна психологія особистості» суперечить тому, що всі теми присвячені розкриттю загальнопсихологічних феноменів, тому більш доцільно було б назвати її як «Загальна характеристика особистості». Не зовсім зрозуміло, чому тема «Задатки і здібності особистості» передує темі «Темперамент», а проблема кореляції конституційно-антропологічних властивостей особистості не передбачає попереднього виділення особливого класу «Психологічні властивості особистості», Назва розділу 16 «Соціальна природа особистості» фактично означає дублювання головної ідеї,

адже в самому визначенні даного поняття закладено, що особистість – це людина в системі соціальних відносин. Не сприяє усвідомленню логіки подання матеріалу виділення теми «Духовність особистості», адже поняття «духовність» в контексті загальної психології не входить до понять, що відповідають структурі психіки, свій категоріальний смисл воно отримує в інших галузях психології. Не зовсім зрозуміло, і що означає «загальнопсихологічний аспект діяльності».

Дискусія. Проведений аналіз дозволив виділити наступні зауваження до змісту навчальних програм з дисципліни «Загальна психологія».

- Логічна неупорядкованість подання окремих тем. Теми, що розкривають особливості складних психічних феноменів, і компоненти, що входять до складу структури цих феноменів, відділені іншими темами.

- При наявності таких основних способів побудови дидактичної моделі, як індуктивний (від часткового до загального), дедуктивний (від загального до часткового), найбільше розповсюдження отримав змішаний (відсутня чітка взаємопов'язаність окремих тем).

- Неоднорідність презентації окремих тем, як за обсягом годин, так і за кількістю критеріїв, за якими ведеться розкриття відповідних питань.

- Довільне об'єднання окремих тем, наприклад, відчуттів та сприйняття, мислення та мовлення, емоції і стани, що заважає розкриттю їх специфічних особливостей.

- Включення у зміст програм і підручників тем, що не відносяться до базових (наприклад, в перелік тем, що характеризують пізнавальні процеси, вводиться тема «Уявлення», адже уявлення є продуктом функціонування пізнавальних процесів, а не окремим пізнавальним процесом, або тема «Духовність особистості»).

- Прагнення не повторюватись у назвах тем часто обертається наведенням у назвах тем різних ракурсів розгляду заявлених явищ.

- Непропорційна деталізація одним тем при «згорнутому» поданні інших, не менш інформаційно насичених тем.

- Плутианина тем, що відображують структурні компоненти психічної діяльності, провідні психологічні феномени, а також результати їх інтеграції, з процедурами роботи з ними (специфіка пізнавальної активності, пізнання та самопізнання)

- Виявлено теми, які часто випадають з змісту програм. Це: галузі психології; розвиток психіки в філогенезі; мовлення як окремий психічний процес; психічні стани як перехідний етап між процесами і фіксованими (більш-менш стабільними) властивостями; спрямованість.

Нажаль, обмежений форма статті не дозволяє детальніше проаналізувати той зміст, який закладається авторами наведених і багатьох інших дидактичних моделей. У програмах і підручниках, особливо тих, що буди видані в останні роки (2021-2023 рр.), спостерігається тенденція перевантаження тексту додатковими матеріалами, які, по-перше, відволікають увагу студентів від сутності базових понять, не дозволяють побачити цілісну картину структури психіки і її функціонування, а, по-друге, дублюються у матеріалі, якій будуть вивчати студенти після курсу загальної психології.

Висновки. На основі проведеного теоретичного аналізу узагальнено його результати і визначено аспекти, які повинні бути враховані при розробці дидактичної моделі навчального предмету «Загальна психологія»:

- Визначено особливості викладання курсу «Загальна психологія» при підготовці майбутніх психологів, в процесі вивчення якого відбувається засвоєння студентами сутнісних властивостей психічних феноменів, засвоєння базових понять психології, формування професійного тезаурусу, формування уявлення про психіку як систему, яка складається з ряду структурних складових, які лише умовно відділені один від одного у вигляді окремих тем в змісті дидактичної моделі.

- На основі проведеного критичного аналізу виявлено особливості дидактичних моделей курсу «Загальна психологія», на основі яких відбувається викладання відповідного предмету. Виділено три основні стратегії розміщення навчального матеріалу: індуктивний (від відносно простого до складного), дедуктивний (від складного до відносно простого) і змішаний.

- Визначено, що логіку подання матеріалу більш логічно будувати на індуктивній основі – шляхом переходу від більш динамічних до менш динамічних, фіксованих психічних феноменів. При цьому особливу увагу в процесі викладання слід приділяти розкриттю взаємопереходів між окремими темами, встановленню прямих і зворотних взаємовпливів між явищами, що вивчаються, щоб подолати відносну відокремленість цих тем у змісті дидактичної моделі.

- При проектуванні дидактичної моделі слід враховувати певні організаційні моменти. Так, викладання загальної психології при підготовці майбутніх психологів в Національному

ПСИХОЛОГІЯ

авіаційному університеті тривалий час здійснювалося протягом першого-другого років навчання силами двох кафедр (авіаційної психології і педагогіки та психології професійної освіти). Це обумовило необхідність структурування курсу за 4 модулями, приблизно однаковими за кількістю включених в них тем. Включення в модуль 4 меншої кількості тем було обумовлено потенційною складністю тих психологічних феноменів, які розглядалися, що вимагало більше часу на їх викладання. При переході до іншого способу організації (наприклад, прийняття рішення про викладання цього предмету протягом тільки першого року навчання) кількість модулів може бути зменшена до двох.

- На основі проведеного аналізу і виходячи з існуючих навчальних планів запропоновано наступну дидактичну модель курсу «Загальна психологія»:

Модуль 1. Вступ до психології: 1) Предмет психології. 2) Галузі психології. 3) Методи і принципи психології. 4) Історія розвитку психології. 5) Розвиток психіки в філогенезі. 6) Свідомість і самосвідомість. 7) Розвиток вищих психічних функцій.

Модуль 2. Пізнавальні процеси. 8) Увага. 9) Відчуття. 10) Сприймання. 11) Пам'ять. 12) Мовлення. 13) Мислення. 14) Уява.

Модуль 3. Емоційно-вольові процеси, стани і властивості: 15) Воля. 16) Емоції. 17) Психічні стани. 18) Темперамент. 19) Характер. 20) Здібності. 21) Спрямованість.

Модуль 4. Інтегративні явища в психології. 22) Особистість. 23) Спілкування. 24) Соціальні групи. 25) Діяльність.

Досвід викладання за наведеною дидактичною моделлю підтвердив її ефективність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

Байер, О.О. (2016). *Посібник до викладання курсу «Методика викладання психології»*. Дніпро: ДНУ.

Власова, О.І. (2011). *Методика викладання психології*: Підручник. Київ: Геопринт.

Жуков, С. М. & Самойлов, В. В. (2015). *Викладання психологічних дисциплін у сучасних навчальних закладах*. Артемівськ-Донецьк, ДонУЕП.

Скрипченко, О., Долинська, Л. & Огороднійчук, З. (1999). *Загальна психологія*: Навч. посібник. К.: «А.П.Н.»

Ільїна, Н.М. & Мильник, С.О. (2023). *Загальна психологія: Теорія і практика*. Київ: Університетська книга.

Максименко, С.Д. & Соловенко, В.О. (2000). *Загальна психологія*. Київ: МАУП.

Бойко-Бузіль, Ю. Ю. & Горбаченко, С. Л. (2012). *Методика викладання у вищій школі*: навч. посібник. Київ: Атіка.

Москалець, В. (2021). *Загальна психологія*. Київ: Ліра-К.

Семиченко, В. А. (1997). *Пути повышения эффективности изучения психологии*. Киев: Магістр-С.

Семиченко, В.А. (2018). Особливості викладання курсу «Загальна психологія» в процесі професійної підготовки студентів в закладах вищої освіти. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 20 березня 2018 р. Київ: Національний авіаційний університет. 139-140.

Семиченко, В.А. (2018). Методика викладання психології як предмет наукового аналізу. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: Зб. наук.праць. 1 (12)*. 130-140.

Семиченко, В. & Артюшина, К. (2021). Проблема взаємодії наукового і буденного знання в професійній підготовці практичних психологів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: Зб. наук.праць. 1 (18)*. 148-159.

REFERENCES

Baier, O.O. (2016). *Posibnyk do vykladannia kursu «Metodyka vykladannia psykholohii»* [Guide to teaching the course "Methodology of teaching psychology"]. Dnipro: DNU.

Vlasova, O.I. (2011). *Metodyka vykladannia psykholohii* [Methods of teaching psychology]: Pidruchnyk. Kyiv: Neoprynt.

Zhukov, S. M. & Samoilo, V. V. (2015). *Vykladannia psykholohichnykh dystsyplin u suchasnykh navchalnykh zakladakh* [Teaching psychological disciplines in modern educational institutions]. Artemivsk-Donetsk, DonUEP.

- Skrypchenko, O., Dolynska, L. & Ohorodniichuk, Z. (1999). *Zahalna psykholohiia* [General Psychology]: Navch.posibnyk K.: «A.P.N.»
- Iliina, N.M. & Myl'nyk, S.O. (2023). *Zahalna psykholohiia: Teoriia i praktyka* [General psychology: Theory and practice]. Kyiv: Universytetska knyha.
- Maksymenko, S.D. & Solovienko, V.O. (2000). *Zahalna psykholohiia* [General Psychology]. Kyiv: MAUP.
- Boiko-Buzil, Yu. Yu. & Horbachenko, S. L. (2012). *Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli* [Teaching methods in higher education:]: navch. posibnyk. Kyiv: Atika.
- Moskalets, V. (2021). *Zahalna psykholohiia* [General Psychology]. Kyiv: Lira-K.
- Semychenko, V. A. (1997). *Puty povysheniia efektyvnosti yzucheniia psykholohyy* [Ways to increase the effectiveness of studying psychology]. Kyev: Mahystr-S.
- Semychenko, V.A. (2018). Osoblyvosti vykladannia kursu «Zahalna psykholohiia» v protsesi profesiinnoi pidhotovky studentiv v zakladakh vyshchoi osvity. *Aktualni problemy vyshchoi profesiinnoi osvity: Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 20 bereznia 2018 r.* Kyiv: Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. 139-140.
- Semychenko, V.A. (2018). Metodyka vykladannia psykholohii yak predmet naukovooho analizu [Methodology of teaching psychology as a subject of scientific analysis.]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Pedagogika. Psykholohiia: Zb. nauk.prats.* 1 (12). 130-140.
- Semychenko, V. & Artiushyna, K. (2021). Problema vzaiemodii naukovooho i budennoho znannia v profesiinii pidhotovtsi praktychnykh psykholohiv [The problem of the interaction of scientific and everyday knowledge in the professional training of practical psychologists.]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Pedagogika. Psykholohiia: Zb. nauk.prats.* 1 (18). 148-159.

V. Semichenko

ANALYSIS OF THE EXPERIENCE OF CONSTRUCTING AND IMPLEMENTING DIDACTIC MODELS OF THE COURSE "GENERAL PSYCHOLOGY" IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

Abstract

*The article deals with the problem of designing didactic models of training courses included in the training plans of future psychologist students. The **purpose of the research** is to critically analyze the experience of designing the content and structure on the example of the "General Psychology" course in higher educational institutions of Ukraine. **The task of the research:** to determine the initial theoretical positions regarding the specifics and features of teaching the "General Psychology" course; to analyze the content of work programs on the subject "General Psychology", which is taught in a number of higher educational institutions of Ukraine; compare the logic of determining the structure of the course (basic topics, the order of their presentation in the content of the programs); carry out a critical analysis of relevant theoretical models, summarize the experience of designing a relevant didactic model; determine the optimal structure of the course. **Research methods:** 1) theoretical: analysis, synthesis, consideration of the inductive or deductive method of presentation of educational material, comparison, theoretical generalization; 2) pedagogical observations, analysis of students' activities in the process of studying the relevant subject, assessment of learning results. **As a result of the study**, the specifics of the subject "General Psychology", its role in the professional training of future students, tasks performed in the study process were revealed. Didactic models developed and implemented in a number of higher education institutions of Ukraine, as well as reflected in a number of textbooks, were analyzed. Typical features of their design are revealed. Based on the critical analysis, three main design strategies were identified: inductive, deductive and mixed. The expediency of constructing the content of the educational subject "General Psychology" on an inductive basis is argued. Based on the results of the analysis, the normative content and structure of the "General Psychology" course was determined, the effectiveness of which was confirmed in the process of teaching this discipline in the process of professional training of future psychologists.*

Keywords: didactic model of the educational subject; institutions of higher education; content and structure of the educational discipline "General Psychology"; professional training of future psychologists; specificity of the subject of psychology.